विचार

राजनीतिक शब्दजाल र स्वदेशी अर्थतन्त्र

मिति : २०७१ बैशाख ७, आइतबार [81 पटक पढिएको]

डमरुबल्लभ पौडेल |

लोकतन्त्र, राष्ट्रियता र जनजीविका नेपाली राजनीतिका चीरपरिचित शब्दावली हुन्।

लोकतन्त्रमा अल्पमतका विचारको सम्मान गरी बहुमतका आधारमा विधिको शासन रहने, सबैका लागि न्याय हुने तथा लोकको सहमतिबिना आफ्ना विचार जबर्जस्ती लाद्न नपाइने हुन्छ। अधिकारसँगै कर्तव्य र जिम्मेवारी रहनुपर्छ। आफ्नो अधिकार प्रयोग गर्दा अर्काको अधिकार हनन् हुन नदिनेतर्फ सचेत भए मात्र लोकतन्त्रको मर्म रहन्छ।

नेपालमा केही वर्षअघिसम्म लोकतन्त्र नभनी प्रजातन्त्र भनिन्थ्यो। कांग्रेसले आफ्नो दलका झन्डामा रहेका चार तारामध्ये एउटालाई प्रजातन्त्रको प्रतीक बताउने गरेको थियो र सायद यद्यपि छँदैछ। वामपन्थीले परम्परागत रूपमा प्रजातन्त्र नभनेर जनवाद भन्ने गरेका थिए। प्रजातन्त्र र जनवादको मर्ममा केही फरक भएपनि अंग्रेजीमा दुवैलाई डेमोक्रेसी भनिन्छ।

कांग्रेसले झन्डामा रहेको अर्को एउटा तारालाई समाजवादको प्रतीक मानेको छ र प्रजातान्त्रिक समाजवादका रूपमा व्याख्या गरेको छ। वामपन्थीहरूको सैद्धान्तिक आदर्श समाजवाद हुँदै साम्यवादमा पुग्ने हो। समाजवादमा जनजीविकाको सवाल महत्त्वपूर्ण हुन्छ।

पुँजीवादमा खुला बजार प्रणालीले सबै आर्थिक विषयको निर्धारण गर्छ र राज्यको हस्तक्षेपलाई निषेध गर्छ भने समाजवादमा हुनेबाट लिएर नहुनेलाई वितरण गर्ने र समाजका सबै वर्गको जीविकामा राज्यले ध्यान दिने गर्छ। समाजवादमा आम समाजको हित हेरिन्छ।

नेताहरूले अधिकांश समय यिनै शब्दको वरिपरि रहेर बोलेको, आश्वासन दिएको र सपना देखाएको पाइन्छ। लोकतन्त्रको व्यवहारिक पक्ष कस्तो छ त?

केही वर्षलाई अपवादका रूपमा हेर्दा २०४८ सालपछि निर्वाचित केन्द्रीय सरकार रहेको देखिन्छ भने स्थानीय निर्वाचित सरकारको उपस्थिति शून्य भएको बाह्रौं वर्ष चल्दैछ। अधिकांश समय बहुमतको सरकारले शासन गरे पनि जनताका आकांक्षा सम्बोधन हुन सकेका छैनन्।

स्रोत र साधन अभाव रहेको मुलुकमा जनताका सबै चाहना सम्बोधन गर्न नसक्नु एक हदसम्म स्वाभाविक भए पनि जनचाहनाविपरीत शासन सञ्चालन पनि भएका छन्। कानुनी शासन व्यवस्था सम्पूर्ण रूपमा लागू हुन सकेको छैन। सत्तामा पहुँच हुनेले अपराध गरे पनि छूट पाउने र निरपराध फस्ने अवस्था छ।

दलहरूले अपराधीलाई डनका नाममा भित्र्याउने र आफ्नो दलको समर्थक भए जे गरे पनि संरक्षण गर्ने प्रवृत्ति छ। घुस नखुवाई राज्यको सेवा नपाइने अवस्था छ, जसले सुशासन र न्यायमा क्षति पुर्‍याएको छ। आफ्नो अधिकार लिन अनेक हतकन्डा अपनाउने तर अरूलाई पर्ने असरको बेवास्ता गर्ने आम प्रवृत्ति छ। यस्ता संस्कार लोकतन्त्रविपरीत हुन्।

सरकारमा गएपछि के त्यस्तो बाध्यता हुन्छ जसले सर्वसाधारण नागरिकको नाम लिँदै सीमित व्यक्तिहरूको स्वार्थ पूरा हुनेगरी सत्ता सञ्चालन गरिन्छ? चाहे जोसुकै सत्तामा गएको किन नहोस्। यसमा सत्तामा जानेहरूले सत्तामा बस्दा हरियो मात्र देख्ने र कसैको प्रभावमा परी हचुवाका भरमा निर्णय लिने प्रवृत्ति छ। यथेष्ट अध्ययन र अनुसन्धान नगरी तथा प्रभावको मूल्यांकन नगरी लागू गरिने नीति प्रत्युत्पादक हुने गर्छन्। तसर्थ अध्ययन र अनुसन्धान गरेर मात्र नीति लागू गरिनुपर्छ।

राज्यका मूल नीति स्थिर हुने र यसमा सत्ता तथा प्रतिपक्ष कसैको पनि विमति नहुने गरी बनाइनु र लागू गर्नुपर्छ। सत्ता बाहिर हुँदा क्षणिक राजनीतिक फाइदाका लागि मूल नीतिप्रतिका प्रतिबद्धताबाट पछि हट्नु कदापि हुँदैन। विशेषगरी आर्थिक नीति, लगानीसम्बन्धी नीति, परराष्ट्र नीति, पर्यटन नीति, औद्योगिक नीति जस्ता विषयमा गरिएका प्रतिबद्धताबाट पछि हट्नु बेइमानी हुन जान्छ।

यस्ता विषयमा पछि हट्ने व्यवहारले गतिशील प्रकृतिको अर्थतन्त्रमा अपूरणीय क्षति पुग्छ। जसले गर्दा निराशा र अविश्वास जन्माउँछ। यसरी गुमेको विश्वास र संरचनालाई लिकमा ल्याउन कठिन हुन्छ।

सत्ता बाहिर र सत्तामा पुग्दाका सोच र व्यवहारमा आउने अन्तरले मुलुकमा लगानी हुन नसकेको हो। सत्तामा पुग्दा र प्रतिपक्षमा रहँदा मुलुकको हित गर्ने मानसिकता र चाहनामा परिवर्तन आउनु हुँदैन। दल पनि सत्तामा बस्दा र विपक्षमा बस्दा गरिने व्यवहारमा एक सय असी डिग्रीको विरोधाभास किन?

यस्तो व्यवहारले मुलुकलाई त हानि गरेकै छ सँगसँगै दलहरूको विश्वसनीयता र परिपक्तामा पनि प्रश्न उठाएको छ। सिद्धान्त र व्यवहारमा मेल नखाने शैलीले नेताहरूको छवि र शक्ति पनि गिराएको छ। यो अवस्थाले जनतामा निराशा बढाएको हो।

राष्ट्रियता अर्काको विरोध गरेर प्राप्त हुने अमूर्त वस्तु होइन। सत्तामा हुँदा भारतको समर्थन र सत्ता बाहिर हुँदा आलोचना गर्ने शैलीले पनि मुलुकको राष्ट्रियता कमजोर पारेको हो। आफू राजनीतिमा हाबी हुन भारतको आशीर्वाद लिन जाने होडबाजी गर्ने र जनताको समर्थन पाउन चर्को विरोध गरेर राष्ट्रवादी बन्ने दुवै प्रवृत्ति घातक छन्।

कूटनीतिक तरिकाको विरोध र नेपालका पक्षमा भारतलाई उपयोग गर्ने नीति आवश्यक छ। वैदेशिक हस्तक्षेपको विरोधमा राष्ट्रियताको आन्दोलन गर्दा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको हुर्मत लिनेगरी गरिने बन्द हड्ताल चक्काजामले कसलाई फाइदा पुगेको छ? यस्ता प्रश्नमा हामीले कहिल्यै चिन्ता गरेनौं।

अर्थतन्त्रमा विभिन्न क्रियाकलापबीच हुने फरवार्ड लिंकेज र ब्याकवार्ड लिंकेज तथा यिनबाट हुने गुणक प्रभावका कारण एक दिनको बन्दले अर्बौंको घाटा भइरहेको हुन्छ। पटकपटकको बन्दले राष्ट्रिय आय घटाउने, देशको उत्पादनमूलक क्षेत्र ध्वस्त हुने, रोजगारीस्तर घट्ने र अर्थतन्त्र आयातमुखी बन्ने हुन्छ। लामो समयसम्म यस्तो अस्थिर अवस्था रहँदा बेरोजगारीको समस्या पनि बढिरहने भएकाले रोजगारीका लागि विदेशिनुपर्ने अवस्था आएको आइनै रहन्छ। यसले राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको निर्माण हुनुको सट्टा देशको मानव स्रोत सस्तोमा विदेशमा प्रयोग हुने र आफ्नो देश दसकौं पछि परिरहेको, जीवनस्तर उठ्न नसकेको र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा गरिब देश भनेर नेपालको अपमान भइरहेको छ।

गरिबी हाम्रोम्नियति हो वा अकर्मण्यताको फल? बन्दका बेला करोडौं पर्ने आयातित गाडी जलाएर कसलाई फाइदा हुन्छ? नेपालमा गाडी उत्पादन नहुने भएकोले जलाइएको गाडीको सट्टाभर्ना गाडी खरिद गर्दा फेरि विदेशी कम्पनीकै उत्पादन खरिद गर्ने हैन र? अब रचनात्मक विरोधको संस्कार आरम्भ गर्नुपर्छ।

राष्ट्रिय स्वार्थका लागि दलहरूबीच विषयगत एकता र सहकार्य हुनैपर्छ। दल र नेताको स्वार्थका लागि समाज पनि विभाजित छ। जनता विभाजित हुँदा राष्ट्रियता कमजोर हुन्छ। विदेशी प्रभुको समर्थन वा विरोध गर्दा जानीनजानी हामी उनीहरूकै गोटी बनिरहेका छौं। यो आजको तीतो यथार्थ हो।

सन् २०११ को जीवनस्तर सर्वेक्षणअनुसार मुलुकमा राष्ट्रिय गरिबीको रेखामुनी रहेको जनसंख्या २५ प्रतिशत छ भने अन्तर्राष्ट्रिय गरिबीको रेखामुनी रहेको जनसंख्या ५० प्रतिशतभन्दा माथि छ। यसरी अन्तर्राष्ट्रिय समुदायले नेपाललाई गरिब देशका रूपमा चिनेको छ। अघिल्ला वर्षको तुलनामा गरिबी केही घटेको र यसमा विदेशमा बस्ने नेपालीले विदेशी भूमिमा रगतपसिना बगाएर स्वदेश भित्र्याएको विप्रेषणको केही भूमिका छ। के यो नै जनजीविकाको सवालको मुख्य समाधान हो त?

विप्रेषण भित्र्याएर मात्र देश बन्दैन। स्वदेशी उत्पादनको अभावमा विदेशी सामान आयात गर्दा विप्रेषणको अधिकांश अंश देशबाट बाहिरिन्छ। रोजगारीको अभावमा विदेश पलायन भएको सबै जनशक्तिले देशभित्रै काम पाउने र अझ विदेशी कामदार भित्र्याएर काम दिनसक्ने गरी रोजगारी सिर्जना गरिए आर्थिक विकासको गति अघि बढाउन सकिन्छ। उत्पादनशील क्षेत्रमा गरिएको लगानीले मात्र विकासको बाटो खोल्छ।

हामीले दलको सेवा गर्दा गर्दै राष्ट्रिय स्वार्थ बिर्सेका छौं। जसले आर्थिक मुद्दामा चिन्ता र चिन्तन हुन सकेन। भातृ संगठनलाई औद्योगिक विकास गर्ने सन्देशका बाहक बनाउनुपर्नेमा बन्दहडताल गरेर भएका उद्योगको पनि घाँटी निमोठ्ने काम गरियो। यसबाट अर्थतन्त्र र जनजीविकामा पर्ने अल्पकालीन र दीर्घकालीन असरको अध्ययन र अनुसन्धान नगरी हचुवाका भरमा माग पूरा गर्न सजिलो माध्यम बनायौं र देशको अर्थतन्त्र उठ्नै नसक्ने गरी थला पर्न दियौं।

युवालाई बेरोजगार बनाई विदेशिन बाध्य पार्‍यौं। लगानीको वातावरण बन्नै दिएनौं। हाल देशलाई दक्षिण एसियामा सबैभन्दा गरिब र अफ्रिकाका युद्धरत देशको हाराहारीमा पुर्‍यायौं।

अर्थतन्त्र माथि उठे सबैको कल्याण हुने हो। आर्थिक क्रान्तिलाई सघाउन सबैको सहमति अपरिहार्य छ। तसर्थ अब बन्ने संविधानमा राज्यका मूल नीतिमा प्रतिशत तोकेरै विकासका दीर्घकालीन लक्ष्यसहितको आर्थिक नीति बनाउने र त्यसलाई पूरा गर्ने व्यवहारिक रणनीति ल्याउनु आवश्यक छ।

सबै दललाई बन्द हड्ताल नगर्न बाध्य पार्न विरोध गर्न पाउने अधिकारको धारामा बन्द हड्ताल गर्न नपाइने भन्ने प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको व्यवस्था आवश्यक छ।

(पौडेल टोकियो विश्वविद्यालयबाट विकास अर्थशास्त्रमा विद्यावारिधि हुन्।)